

YOSHLARDA OLIY MA'LUMOTLILIKKA QIZIQISH SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK KOMPONENTLARI

Yaxyoyeva Muxayyo Hikmatullo qizi

Termiz davlat universiteti

psixologiya yo'nalishi 1- kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18207199>

Annotatsiya: Ushbu maqolada yosh avlod vakillarida oliy ma'lumot olishga bo'lgan qiziqishning shakllanishini ta'minlovchi psixologik konstruktarni nazariy jihatdan tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: Oliy ma'lumot, ta'lim motivatsiyasi, psixologik komponentlar, kognitiv mexanizm, affektiv tizim, kognitiv jarayonlar, ichki rag'batlantirish, qiziqish konstrukti.

Kirish

Maqolada mazkur jarayonning to'rt asosiy komponenti – kognitiv (bilishga intilish), emotsional-hissiy (ijobiy kechinmalar), irodaviy (qat'iyat va matonat) va motivatsion (ichki va tashqi sabablar) komponentlar batafsil yoritilgan. Har bir komponentning qiziqishni mustahkamlashdagi roli ko'rsatib o'tilgan. Maqolaning asosiy maqsadi – oliy ta'limga intilish shunchaki tashqi talab emas, balki shaxs ichki dunyosining natijasi ekanligini ko'rsatish hamda ta'lim tizimi va ota-onalar uchun yoshlarda bilimga bo'lgan ichki ehtiyojni uyg'otish bo'yicha amaliy ahamiyatga ega bo'lgan psixologik asoslarni taqdim etishdir. Zamonaviy jamiyat sharoitida yoshlarning oliy ma'lumotlilikka bo'lgan qiziqishi nafaqat shaxsiy intellektual salohiyatning ko'rsatkichi, balki ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning muhim determinanti hisoblanadi. Oliy ta'lim tizimiga integratsiyalashuvga undovchi ushbu qiziqish murakkab psixologik hodisa bo'lib, u shaxsiy ehtiyojlar, ijtimoiy normalar va kognitiv jarayonlarning o'zaro ta'siridan kelib chiqadi. Mazkur maqola ushbu qiziqishning fundamental psixologik komponentlarini strukturaviy tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, ularning shakllanish mexanizmlarini yoritishni maqsad qilgan.

Kognitiv komponent – bu shaxsning axborotni qayta ishlash, bilish jarayonlarini amalga oshirish va o'quv faoliyatining mazmunini tushunish bilan bog'liq bo'lgan tuzilma. Idrokning roli Yoshlarning oliy ta'limni shunchaki diplom olish jarayoni emas, balki tanqidiy fikrlash, analitik qobiliyatlar va muammolarni yechish malakasini rivojlantiruvchi asosiy vosita sifatida idrok etishi. Bu idrok ta'limga bo'lgan qiziqishning intellektual asosini yaratadi. Aqliy ehtiyojlar: bilishga bo'lgan ichki ehtiyoj, yangi axborotni izlash, tizimlashtirish va o'zlashtirishga bo'lgan moyillik. Ushbu ehtiyoj oliy ta'lim muassasalarida taklif etiladigan murakkab bilimlar va ilmiy tadqiqotlar orqali qondiriladi. Oliy ma'lumotning kelajakdagi kasbiy o'sish, ijtimoiy mavqei va shaxsiy avtonomiya bilan bog'liqligini ratsional anglash. Qiziqishning uzoq muddatli saqlanishi ta'lim faoliyatiga nisbatan yuzaga keladigan hissiy munosabatlar va kechinmalarning ijobiyligi bilan belgilanadi.

-Ijobiy emotsional mustahkamlash: O'qish jarayonida muvaffaqiyatga erishishdan, qiyinchiliklarni yengishdan kelib chiqadigan qoniqish, zavq va g'urur hislari. Bu ijobiy kechinmalar ta'lim motivatsiyasini mustahkamlovchi asosiy omil vazifasini bajaradi.

-Emotsional barqarorlik: O'quv jarayonidagi muvaffaqiyatsizliklar yoki stressli vaziyatlarda ruhiy tushkunlikka tushmaslik, balki vaziyatga adekvat va konstruktiv munosabatda bo'lish qobiliyati. Kognitiv komponent – bu oliy maqsadi (diplom olish) sari borish uchun ixtiyoriy harakatlarni tashkil etish va boshqarish mexanizmlaridir.

-Matonat va qat'iyat: ta'lim yo'lidagi qiyinchiliklarga qaramay, boshlangan ishni oxiriga yetkazish, belgilangan maqsadlardan chekinmaslik. Bu irodaviy sifat qiziqishni faoliyat darajasiga olib chiqadi.

-O'z-o'zini tartibga solish: O'quv jarayonini mustaqil rejalashtirish, vaqtni samarali taqsimlash, o'z-o'zini nazorat qilish va o'quv strategiyalarini zarurat tug'ilganda o'zgartirish qobiliyati.

-ichki motivatsiya: Bilim olish jarayonining o'zidan kelib chiqadigan qiziqish va qoniqish, shaxsiy qobiliyatlarni rivojlantirish istagi. "Men o'rganishni xohlayman, chunki bu meni yaxshiroq shaxsga aylantiradi."

-Tashqi motivatsiya: Ijtimoiy mavqe, yuqori daromad, diplomga egalik qilish yoki ota-onaning talabi kabi tashqi omillar bilan bog'liq rag'batlantirish. Tashqi motivatsiya dastlabki impulsni beradi, ammo ichki motivatsiya uni qo'llab-quvvatlaydi.

Yoshlarda oliy ma'lumotlilikka bo'lgan qiziqishning shakllanishi yuqorida sanab o'tilgan kognitiv, emotsional-hissiy, irodaviy va motivatsion psixologik komponentlarning murakkab o'zaro aloqasi natijasidir. Faqatgina tashqi rag'batlantirish (masalan, yuqori maosh va'dasi) qiziqishni mustahkamlamaydi. Ta'lim tizimi va ota-onalar bu jarayonda yoshlarga bilishga bo'lgan ichki ehtiyojlarini uyg'otishga, o'rganishdan ijobiy hissiyotlar olishlariga yordam berishga, irodaviy sifatlarni rivojlantirishga va shaxsiy rivojlanishga yo'naltirilgan ichki motivatsiyani shakllantirishga e'tibor qaratishi lozim. Shundagina oliy ma'lumotlilikka bo'lgan qiziqish mustahkam, uzoq muddatli va samarali bo'ladi.

Xulosa. Yoshlarda oliy ma'lumotlilikka bo'lgan qiziqishning shakllanishi yuqorida sanab o'tilgan beshta komponentning kompleks va uyg'un ishlashi natijasidir. Ta'lim samaradorligini oshirish uchun pedagogika va psixologiya sohasi mutaxassislari ushbu konstruktarga e'tibor qaratishi, ayniqsa, o'z-o'zini samaradorlikka ishonchni mustahkamlash va yoshlarda bilim olishdan ichki qoniqish olish hissini rivojlantirishga urg'u berishi lozim.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. New York:W.H. Freeman and Company.
2. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268.
3. Hoshimov, K. T. Nishonova, S. A. (2009). *Pedagogika tarixi*. Toshkent: O'qituvchi.
4. Leontev, A. N. (1978). *Activity, consciousness, and personality*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
5. Mavlonova, R. A., To'rayeva, O. N., & Xoliqberdiyev, K. Sh. (2010). *Pedagogika*. Toshkent: O'qituvchi.
6. Pintrich, P. R., & De Groot, E. V. (1990). Motivational and self-regulated learning components of classroom academic performance. *Journal of Educational Psychology*, 82(1), 33-40.
7. Vigotskiy, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
8. Ziyomuhamedov, B. B. (2001). *Oliy maktab pedagogikasi*. Toshkent: Fan.